

HAR DU GRÖNA SKOLTRÄDGÅRD FÖR LÅGSTADIEBARN FINGRAR?

Aladdins lampa- metodhandböckerna

Du har i din hand en unik guide med vars hjälp du kan skapa en möjlighet för kulturupplevelser, en ny slags workshop eller en konststund med barn eller ungdomar. Guiden har kommit till vid barnkulturcentret på Sagalunds museum. Centret tillhör Barnkulturnätverket.

Barnkulturnätverket har fungerat sedan 2003, och det understöds av Undervisnings- och kulturministeriet. Till nätverket hör tiotals center runt om landet som var och en förverkligar individuell barnkultursverksamhet. Centren som hör till nätverket delar samma värden: alla barn och ungdomar har rätt till tillgänglig konst- och kulturservice, barn och unga är aktiva aktörer och uppbyggare av en egen kulturell kompetens och nätverkets konstuppfattning är öppen och respekterar jämlikt olika kulturer. Vi har en stark tro på att kvalitativ konst- och kulturservice främjar barns och ungdomars välmående.

Vi hoppas att dessa värden sprider sig runt hela Finland med hjälp av våra metodhandböcker – även till de orter som saknar specifika barnkulturcentrum.

Vi önskar dig och din grupp lyckade odlingsstunder!

Hälsningar, Nätverket för barnkultur

Text: Anna Kamara och Kristiina Tiainen

Översättningsarbetsgrupp: Carita Nyman, Fredrika Henriksson och Mira Rehn, Fotografier: Sagalund, Pekka Turunen

Teckningar: Suvi Ylimannila, Barnens teckningar: Anna Vähätalo (pärmerna), Vilpo Liljeberg (bakpärmerna)

I arbetsgruppen: Meri Ylimannila, Citat: Nils-Oskar Janssons texter

Layout: Riikka Löytökorpi, Färgseparering: Pekka Turunen

Tryckeri: Grano Oy, Publicerare: Sagalunds museum

ISBN 978-952-68514-0-2 (hft.)

ISBN 978-952-68514-1-9 (PDF)

Publikationen kan även ses på: www.barnkultur.fi > Metodhandböcker

1. upplagan

Innehållsförteckning

Välkommen att grunda en skolträdgård 4

Trädgårdsverksamhet i praktiken 6

Planering av verksamheten 8

Att arbeta med barn 10

Förodling 8

Att grunda och gödsla en trädgård 10

Årliga underhållsarbeten 18

Lätta att odla med barn 20

Potatis 20

Bönor 23

Pumpa 24

Blommor 26

Skörd och skördefester 28

Övrigt gällande trädgården 34

Växelbruk och odlingsplan 34

Trädgårdsdagbok 36

Komposten återvinner näringen 37

Ta vara på fröna 40

Tidig skörd från odlingslåda 41

Försommarens tidsresa 42

Årscykeln och årets fester 45

Länktips och litteratur 57

Välkommen att grunda en skolträdgård

Vreta skolas skolträdgård på Sagalund i början av 1900-talet.

I den här guideboken hittar du basinformation om hur du ska grunda en trädgård och börja odla ekologiskt. Prefixet "skola" syftar här till trädgården som ett sätt att lära sig. Trädgården vid Sagalund grundades 1886 av folkskoleläraren Nils-Oskar Jansson. Ända från första början anpassade han sin trädgårdsentusiasm även till skolundervisningen och såg dess viktiga pedagogiska uppgift. Han ansåg att trädgårdsodlingens syfte var att nyttja såväl kropp som själ.

Sagalund fortsätter i Nils-Oskar Janssons fotspår genom att fortfarande vidareutveckla sin skolträdgårdsverksamhet. Sagalunds princip har varit att samma barngrupp börjar odlingen, skördar och till slut framställer måltiden, eller annars firar skörden och det utförda arbetet. Denna guidebok har skrivits i södra Finlands omständigheter. I landets norra delar bör man anpassa valet av växter och odlingsinstruktioner till klimatet och omständigheterna. Utöver allmänna skötselråd ger boken instruktioner för några lättskötta arter som man kan börja odlandet med. Det är också bra att komma ihåg, att man lär sig bäst genom att odla! I slutet av guideboken berättar man om årstidsfester och traditioner som hör samman med dem och som man kan dra nytta av i skolornas kulturarvsundervisning. Odlinginstruktionerna har skrivits av Anna Kamara. Kristiina Tiainen svarar för miljöundervisningstipsen samt för delen med årscykeln och årets fester.

Anna Kamara, museiträdgårdsmästare
Kristiina Tiainen, miljö- och dramapedagog

Målgrupp

Guiden är ämnad för uppfostrare som arbetar med lågstadieskolor, allt från lärare, museipedagoger till klubbledare.

Varför lämpar sig trädgårdsverksamheten i skolan?

Varifrån kommer maten och hur växer egentligen en potatis? Genom att stoppa fingrarna i myllan bygger ett barn upp sitt naturliga och empatiska förhållande till naturen. Genom att följa med växandets mirakel samlar barnet information och får en förståelse för människans och naturens växelverkan. Genom att upptäcka olika fenomen och själv göra iakttagelser lär man sig olika saker och genom praktiska övningar bygger man upp nya kunskaper. Man kan även dra nytta av trädgården i olika läroämnen genom att istället för att vara i klassrummet ha lektionen ute i trädgården. Man kan hitta mer information om inlärningsupplevelser från trädgården och naturen från den sk. Vichtis-modellen, där den förverkligade planen baserar sig på skolans läroplan.

Inom miljöfostran är målet att utveckla individens ansvar för miljön. För det krävs miljökänslighet, positiva miljövärderingar och -attityder samt miljöfakta. Därtill behövs tillit till sin egen förmåga att påverka samt konkreta färdigheter att genom handling lösa olika miljöproblem. Odlingen erbjuder barn och unga möjligheter till upplevelser och inläring inom miljöfostran olika delområden. Genom att lyckas med något så väsentligt som att odla egen mat från frö till tallrik, erbjuds man upplevelser som förstärker tron på att man kan påverka saker som berör ens eget liv. Tidsresan till självhushållningens tid via trädgården skänker upplevelser som visar hur uppfinningsrika människor var med material och råvaror för.

www.vihti.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vihti/embeds/16136_Vihdin_malli_esite_231109.pdf Vichtis-modellen, inlärningsmiljöer utomhus för en hållbar utveckling.

www.ikivihreamalli.fi/node/139 Den evigt gröna handlingsmodellen inom miljöuppfostran. Inläring enligt läroplanen

"Redan från skolträdgårdens första tid fördelades lister och rabatter mellan eleverna, så att envar gosse, som flicka hade sitt blomsterland, sin kökssäng, att gräva, kratta och beså".

— NILS-OSKAR —

Trädgårdsverksamheten i praktiken

Hur mycket tid behövs egentligen? Man kan börja på många olika sätt, beroende på ens resurser och entusiasm. I tabellen nedan finns en förverkligad lektionsuppläggning för klasser i årskurs 4 med sammanlagt 29 elever. Klassen delades in i mindre arbetsgrupper. Till förfogande hade de två trädgårdsland på 4,5 x 9 m. Museipersonalen hjälpte med sommarskötseln av trädgården, likaså med höstskötseln av densamma. Trädgården grundades föregående höst på outnyttjad mark, jorden vändes med traktor och gödslades, och vändes igen med jordfräs på våren. Dessa timmar är inte medräknade i tabellen.

Ett annat exempel på skötseln av ett litet (3,5 x 4 m) trädgårdsland är 4H:s klubbverksamhet. 3–15 barn per gång deltog i aktiviteten. Trädgårdslandet hade vänts med spade på hösten. Allt som allt gick det åt 12h, under de sex gånger man träffades till klubbverksamhet, från sådden till skördefesten.

På följande sida kan du läsa 2-klassisternas berättelse om sin odlingsupplevelse och allt som hörde till den.

Tidpunkt	Arbete	Tid, h
September–mars (17.3)	Planering av verksamheten	1
September–mars (24.3)	Planering av verksamheten tillsammans med barnen, uppläggning av odlingsplanen	2
Mars–april (9.4)	Anskaffning av frön och potatis	1
April (10.4)	Förodling inomhus, potatisen sätts att gro	1
Maj (19.5.)	Förbättring av jorden och sådd av fröna	4
Maj (25.5.)	Man sätter potatisen, plantering av plantorna	5
Juni (12.6.)	Myllning av potatisen och ogrärensning	2
Juli (23.6.)	Myllning av potatisen och ogrärensning	2
Juli (7.7.)	Rensning	2
September (1.9.)	Skörd, kultivering av jorden inför nästa år (rensning), samlande av frön	5
September (1.9.)	Skördefest, matlagning, matdags och städning 4h med barnen och därtill 4h med förhandsplanering och efterstädning, av ledarna	4+4
	Sammanlagt	33

Trädgårdsprojekt i Sagalund

"Våren 2014 sådde vi pumpor och satte potatis i Sagalund. Då vi började i åk 2 på hösten besökte vi vårt trädgårdsland flera gånger. Vi promenerade till Sagalund, oftast i regn och rusk, men med humöret på topp. Ivriga elever skördade 19 pumpor i olika storlekar, tog upp tidiga och sena sorter av potatis och beskådade ståtliga solrosor som senare blev fågelmat och som även kom till inspiration för en bildkonstuppgift. Den tidiga potatisen tvättade och kokade eleverna till lunch. Följande dag fick vi avnjuta de överblivna potatisarna som Kati stekte åt oss. En regnig dag i september tog vi upp de sena sorterna med hjälp av hacka och spade. Samtidigt anlade vi en kompost. Skolfarfar Bengt var med oss och transporterade vår skörd till skolan. Kati bakade pumpakaka med eleverna. Receptet skrev vi som en uppgift inom informationsteknik! Pumpakakan blev en succé och vi bjöd även våra vänelever på kakan! Tisdagen den 14 oktober var det då dags för potatisfest. Alla elever med familjer var på plats. Familjerna hade valt potatisrätter som vi tillredde tillsammans. I slöjdsalen tvättade och skalade vi potatisen. Barnen tillredde tillsammans med sina föräldrar potatisrätter som de själva valt. Matlagningen resulterade i en lækker middag med alla möjliga delikatesser. Vi avnjöt middagen tillsammans. Under middagen lottade vi ut pumporna bland eleverna. Alla familjer var representerade och skolfarfar Bengt var också med! Stort tack till Sagalund som gav oss den här möjligheten!"

Amosparkens skola åk 2

Planering av verksamheten

Fundera först över vem som ansvarar för skötseln av trädgården och hur mycket tid som finns till förfogande. I Sagalund ansvarar samma grupp för sådd, skötsel och skörd av trädgården. På så sätt har barnen en möjlighet att följa med växtprocessen ända från sådd till skörd och till slut matlagning.

SOMMARSKÖTSEL – Det gäller att på förhand planera och komma överens om hur trädgårdsskötseln sker under sommaren. På Sagalund har man använt sig av tre olika modeller: 1) Odlingarna är i museets trädgård och museet ansvarar helt och hållet eller delvis för sommarskötseln. 2) Odlingarna är på skolans marker och eleverna och lärarna ansvarar för skötseln. 3) Odlingarna finns på markerna hos en så kallad trädgårdsfadder som även ansvarar för sommarskötseln.

TRÄDGÅRDSFADDER – Man kan lära sig ta hand om en trädgård endast genom att göra. Trädgårdsentusiaster och -proffs är värdefulla guider i trädgården och om möjlighet finns, lånar det sig att ta med en sådan "trädgårdsfadder". I Sagalund har barnen haft en pensionerad trädgårdsmästare och en pensionerad jordbrukare som trädgårdsfaddrar.

HUR SKA MAN BÖRJA? Planera och diskutera tillsammans med barnen om vad ni ska odla. Välj sådana växter som barnen vill äta eller som ni kan använda i matlagningen. Det är en god idé att börja med lättskötta arter. Bra och lättskötta växter är bland annat potatis, pumpa, ärter, rödbeta, sättlök, sammetsblomster, solros, ringblomma och bondböna.

FRÖKATALOG och bra odlingstips hittar du bland annat på Nyttoväxtföreningens sidor: www.hyotykasviyhdistys.fi

Det behövs jord, sol, vatten...

- ✿ En lämplig storlek på skolträdgården för en klass är 20–50 m², till exempel 5 x 8 m, men den kan även vara mindre.
- ✿ Det viktigaste är att placera trädgården på en så solig plats som möjligt. Det finns ingenting som kan ersätta bristen på solljus.
- ✿ Vatten behövs åtminstone i sådd- och planteringsskedet.
- ✿ Det krävs åtminstone 20–30 cm mullrik jord. Lagret av mylla kan till en början utökas genom köpt mylla. Alternativt är en odlingsbänk ett bra val när det inte finns möjlighet till att göra ett trädgårdsland på gården.
- ✿ Vissa arbetsredskap, till exempel planterings- och potatis-hackor, behövs det flera av så att barnen kan arbeta samtidigt. Utöver det behövs några vattenkannor, grep, spade och snöre för att markera såfårorna. Det är också bra att ha en större vattentunna för bevattning. För förödling behövs plantmylla, kärl och frön.... Man kan också be barnen att ta med sig redskap hemifrån när det är trädgårdsdag.

Kom lätt i gång...

Under den första våren kan man börja med att till exempel så och förödra sammetsblomster i klassrummet. När skolan slutar får varje elev ta med sig en planta hem. Sammetsblomster är lättskötta och bra växter att börja odlandet med.

”Redan ganska tidigt voro gosseleverna pliktigade, att varje vår hemifrån hämta till skolan en liten träskovel, en liten kratta, en luckringspinne, en korg, kärra eller vagn med en påfästad låda för påföring av mull och gödsel samt bortförande av sopor och avfall.”

NILS-OSKAR

Att arbeta med barn

Oftast sköter barnen trädgården ivrigt. Det är viktigt att redan i början berätta vad man gör och varför. Efter det visar man steg för steg konkret vad som händer vid varje arbetsskede. Det är en bra idé att dela in en större grupp i mindre, så att det finns tillräckligt med redskap för var och en. Det skulle vara idealiskt om varje barn fick möjligheten att utföra alla arbetsskeden. En lämplig gruppstorlek är cirka 5–15 barn.

Barn har för det mesta inga allmänna, förutfattade meningar om "trista" trädgårdssysslor, även att rensa ogräs får till och med de allra minsta att koncentrera sig på att gräva i myllan och studera de olika ogräsarterna. Det bör finnas

tillräckligt med arbetsredskap och tillräckliga möjligheter till personlig handledning, så att barnet kommer igång med arbetet.

I Sagalund sköter samma grupp om odlingen under hela växtsäsongen. I mån av möjlighet har barnen även "egna" växter. Syftet är inte att få igång en tävling eller att göra jämförelser, utan att barnen ska få en möjlighet att följa resultatet av arbetet, ända från fröstadiet till skörden. Det är ett sätt att motivera barnet och samtidigt lära honom eller henne att observera och göra iakttagelser.

Förodlingen av växter i klassrummet innebär något som barnen får följa med under flera veckor. Varje barn sår sina egna frön och skriver sitt namn på krukans eller på en växtskylt. I klassen kan man följa med hur plantorna gror och växer. Senare kan barnet plantera plantan utomhus och då följer växtskylten med. Det är normalt att alla frön inte alltid gror, ibland kan även växten dö av någon orsak. Då kan man så samma växt från frö direkt ute i trädgårdslandet.

Potatisodling ger också en möjlighet att följa med tillväxten mellan de olika arbetsskedena. Om det finns utrymme, kan varje barn odla en egen rad med potatis, kanske till och med senare ta med sig potatis hem som smakprov. Det här har visat sig vara ett bra sätt att motivera barn att delta i olika arbetsskeden. Givetvis kan man också tillsammans sköta om odlingarna enligt vad var och en är mest intresserad av!

På vilka andra sätt kan man utnyttja trädgårdslandet och dess skörd i skolarbetet? Under bildkonsttimmar har barnen ritat växter, man har färgat garn med hjälp av sammetsblomster, knutit små ryamattor av garnet, man har gjort sylt på pumpa och var och en har fått en egen syltburk och sedan ritat en etikett till den. Man har använt potatis till stämplor, man har gjort hudkräm med ringblomma, receptböcker under it-lektionerna, vintertid har man matat fåglar med solrosfrön och så vidare.

Du kan hitta mer information om planeringen av verksamheten och av att arbeta med barn via webbplatsen www.lastenpuutarha.fi som hör till Lasten ja nuorten puutarhayhdistys.

Du kan även få tips till att jobba med barn från Leikki-piha-korten (Taivainen et. al. 2011) som även finns som nätversion.

Om ekologisk barnkultur kan du läsa på sidan www.aurinkojuhla.net.

Förodling

Köldkänsliga växter eller växter som kräver en lång tid att växa förodlas inomhus under 3-4 veckor. De planteras ut när det inte längre förekommer nattfrost. Man kan tidigarelägga utplanteringen om de skyddas med växtväv. Nedan hittar du en allmän instruktion för förodling, här har man tagit pumpa som exempel.

Det går att använda vilket som helst kärl till förodling, bara det är minst 2 dl stort. Kärlet måste ha hål i botten, varifrån överloppsvattnet kan rinna bort. Man kan till exempel samla mjölkburkar, göra dem mindre och utnyttja dem som kruka.

Blötlägg pumpafröna i några timmar. Även andra stora och hårda frön, såsom bönor eller ärter, blötläggs innan sådden så att de sväller upp till sin fulla storlek.

1. Fyll kärlet med mylla. Man bör inte gödsla myllan, eftersom fröna gror bättre när myllan inte är för näringsrik.
2. Vattna ordentligt och vänta tills överloppsvattnet runnit bort.
3. Placera några frön i myllan och täck t u n t. Om det är fråga om ett stort frö, kan du med hjälp av fingret göra ett par centimeter djupt hål, sätt dit fröet och täck över med mylla.
4. Täck över sådden med genomskinlig plast för att hålla fukten kvar. Lämna även luftrum. Förvara krukorna på en varm plats, i normal rumstemperatur. Pumpa gror efter 6-14 dygn.
5. Ta bort plasten när fröna har grott. Plantorna behöver ljus. Placera dem nära fönstret. En lämplig odlingstemperatur för pumpaplantor är 20-24 grader.
6. Vattna måttligt. För mycket vatten gör plantorna för långa och böjliga, i synnerhet om det är för varmt och mörkt inomhus.
7. Härda, alltså vänj plantorna vid utomhusluft, innan du planterar ut dem. Lyft ut dem på dagen och ta in dem till natten så att de sakta men säkert vänjer sig vid att vara utomhus. Gör detta varje dag 3-5 dagar före du planterar ut växterna.

VAD BEHÖVER EN PLANTA FÖR ATT KUNNA VÄXA?

En växt behöver sol, vatten, näring och vård för att kunna växa. Man kan genom att leka med barnen gå igenom dessa grundläggande saker, så att barnen förstår dem på ett konkret sätt.

☀ **SOL** – Växten behöver solljus och -värme.

💧 **VATTEN** – Växten behöver vatten för att kunna transportera näringsämnen och för att växa sig större. Med hjälp av sina rötter samlar växten vatten från jorden. Därför är det viktigt att rötterna utvecklas bra och växer djupt. Det är bra att låta växten få djupa rötter och samla vatten från djupa marknivåer.

🌬 **KOLDIOXID** – Växten behöver koldioxid för att kunna växa och det ger tillbaka syre, som människan behöver för att kunna leva.

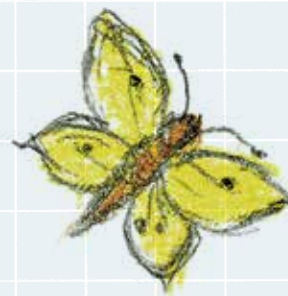
🌱 **JORD** – Växten behöver en lämplig, näringsrik växt-yta. Jorden är som ett stort äpple som täcks av ett tunnt skal. Ytan av mylla som omger jorden är lika tunn som ett äppelskal. Trots det får allt levande näring från denna tunna yta. Därför är den oerhört värdefull, och därför måste man ta väl hand om den.

Tala med växterna

Man kan "sköta" om trädgårdslandets växter genom att ge dem koldioxid genom att prata, sjunga och skoja med dem. På så sätt kommer barnen bättre ihåg idén med koldioxid, givetvis bygger det även upp en respektfull attityd till växterna.

Gemensam andning

Varje barn väljer ut ett eget träd eller en egen växt från skolgården. Barnet sätter sig för en stund bredvid växten och andas djupt. Man koncentrerar sig på att ge ut koldioxid till växten vid varje utandning och å andra sidan vid varje inandning ta emot syret som växten ger. Man kan stundvis hålla andan och prova på hur det känns att lösgöra sig från denna tysta dialog med växten. Sedan kan man igen fortsätta att vara glad över att vi får andas det rena syre som växterna skänker oss. Avslutningsvis kan man på sitt eget sätt "tacka" växten för det syre den ger.

"Sagalund är nu min kostsamma leksak. Inom dess stängsel skulle jag önska framställa litet förverkligad poesi enligt min smak.... Här just i solgasset skall plantbänken i dagarna tillredas, där skall ett biskjul framdeles uppställas. Här skall gång upptagas mellan träden, där den i det närmaste blir en skuggig allé. Här skall solvisaren ställas, där skall odling göras och här samlas komposten."

NILS-OSKAR

Att grunda och gödsla en trädgård

Vänd jorden på hösten

- ✿ Det går lättast att vända och bearbeta jorden föregående höst, till exempel med en jordfräs.
- ✿ Ett litet land kan man vända med hjälp av en spade.
- ✿ Samtidigt tar man bort ogräsen med rötter så noggrant som möjligt och så tillsätter man gödsel, aska eller kalk i jorden.
- ✿ Det är även möjligt att vända jorden på våren, före växtsäsongen börjar.
- ✿ Om man inte har tillgång till maskiner men ändå vill anlägga ett större trädgårdsland, kan man prova att täcka jorden. Trädgårdsplatsen täcks på våren till exempel med en presenning eller med ett tjockt lager av organiskt material så som löv, hö/halm, eller annat som sedan förmultnar. På hösten tas täcket/presenningen bort och det är lätt att vända jorden, eftersom växtligheten under täcket har dött.

Att rensa jorden från ogräs och bearbeta den till fin trädgårdsjord tar sin tid. Under det första året och den första tiden finns det oftast mest arbete. Senare blir det lättare i och med att mängden ogräs minskar och jorden är i bättre skick.

Trädgårdslandet vid Taalintehtaan koulu vändes förra hösten med jordfräs.

Gödsling och kalkning

INSTRUKTIONER FÖR GÖDSLING En gödselkompost är ett naturligt medel som förbättrar jordens kvalitet. Komposten sprids ut på hösten eller våren och blandas med ytskiktet. Den halvråa komposten sprids däremot under hösten. En lämplig mängd att spridas årligen är cirka 0,5 kubik/ar (100 m³). Mängden motsvaras av cirka 5-10 fulla skottkärror. När man grundar ett trädgårdsland kan man behöva mer gödsling. Det går även att köpa olika slags gödsel från butiken. **Ett tips:** Man kan fråga efter gödsel för komposten från häststall, bondgårdar eller lantbruks-skolor.

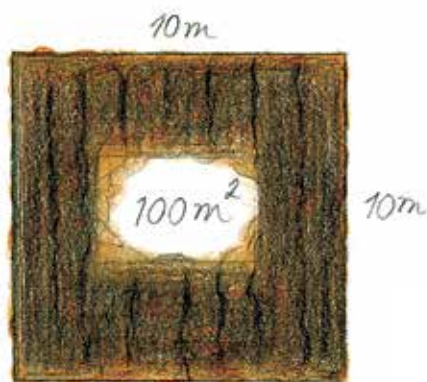
ASKA är ett naturligt, mineralrikt gödsel. Ta vara på ren aska från eldstäder och använd det i trädgården. Askan innehåller mineraler som förekommer i naturen och även höjer jordens pH-värde. Askan innehåller olika näringsämnen men inte kväve. Sprid ut 1-2 ämbar/100 m² aska i trädgårdslandet på våren eller hösten. Man behöver inte tillsätta kalk i jorden om man använder aska årligen.

MÅSTE MAN KALKKA JORDEN? I Finland är jordmånen ofta för sur. En lämplig surhetsgrad (pH) för de flesta växter är cirka 6–6,5. Att tillsätta kalk minskar surheten i jorden. Lerjord kräver mer kalk än lättare, sandrik jord. Kalken sprids på hösten eller tidigt på våren och blandas med ytjorden. Det kan vara skadligt för växterna att sprida mycket kalk precis innan sådden, eftersom det då lösgörs för mycket näring. Butiksmylla är färdigt kalkad. När ett trädgårdsland grundas på tidigare obrukad jord behöver man grundkalka jorden. En lämplig mängd per ar är 40–80 kg dolomitkalk. Efter det räcker det att man underhållskalkar med 10–20 kg kalk/ar. Man kan åtminstone delvis ersätta underhållskalkningen med att använda aska.

Årlig kalknings och gödslingsinstruktion för ett trädgårdsland på 1 ar

BASKALKNING:
40–80 kg dolomitkalk

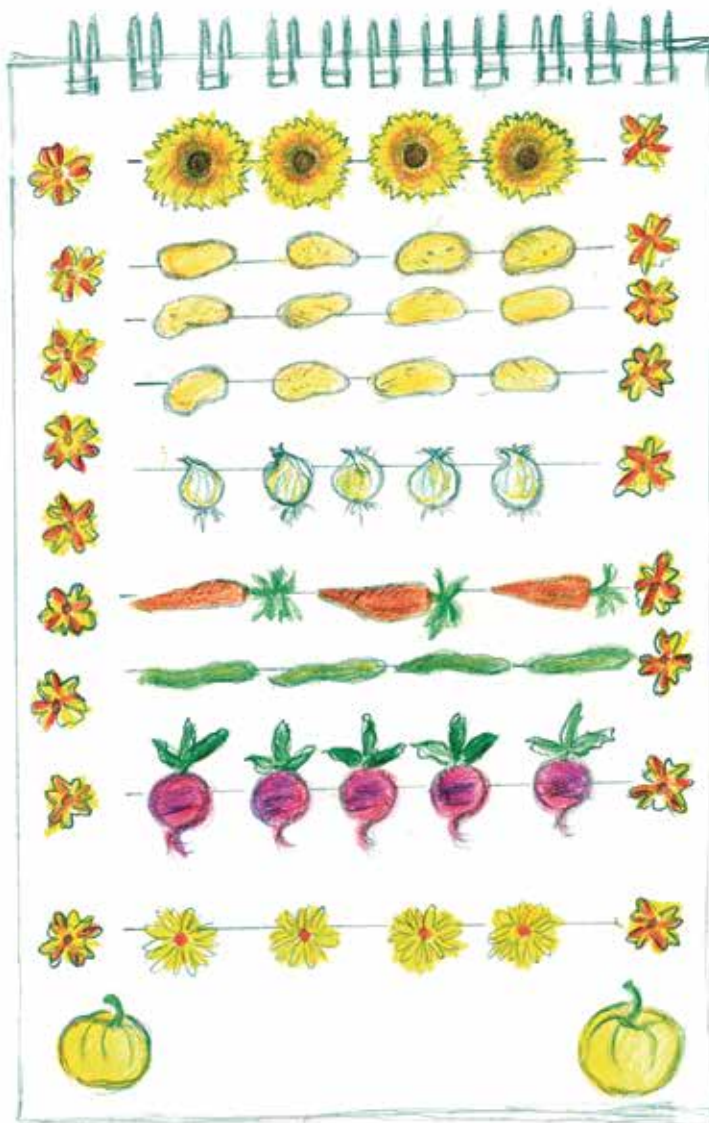
ÅRLIG GÖDSLING- OCH KALKNING:
5–10 skottkärror med gödselkompost
1–2 ämbar aska eller
1–2 ämbar (10–20 kg) kalk

TESTA JORDENS SURHET MED LACKMUSPAPPER

Ta mylla från 10 olika ställen från trädgården och blanda proven väl. Ta 1 dl mylla från blandningen och tillsätt 2,5 dl destillerat vatten (t.ex. ackumulatorvatten från servicestationen). Låt stå i en timme och blanda på nytt. Bestäm sedan blandningens surhetsgrad (pH) med hjälp av ett lackmuspapper. Pappret finns att köpa på apoteket. Resultatet är riktigivande. Som jämförelse kan du testa skogsmylla eller torv från sumpmark.

10.4 / 25.5

25.5

25.5

19.5

19.5

19.5

19.5

19.5

25.5

Trädgårdslandets odlingsplan samt förverkligade sådd-
och planteringsdatum.

Årliga underhållsarbeten

*"Samuel är första
säsman" d.v.s. första
såningsdagen*

ATT AVSLUTA SÄSONGEN I ETT TRÄDGÅRDSLAND går lättast på hösten efter skörden. I samband med skördandet tar man bort mångåriga ogräs, såsom kvickrot och åkertistel, och vänder jorden. Man tillsätter kompost och kalk eller aska enligt växelbruket. Läs mer om växelbruk på sidan 32.

PÅ VÅREN bearbetas marken med grepar och man tar bort roto­gräs. Noggrann borttagning av roto­gräsen underlättar kommande underhålls­arbeten. Såplatserna förbereds enligt planen och vid behov tillägger man kompost eller annan gödsel. De flesta växter trivs bra i en upphöjd växtbänk. Man gör såfåror i marken innan sådd. Ett snöre som man bundit mellan två käppar är ett bra hjälpmedel när man drar sådd- och potatisfåror.

Instruktion för sådd

Fröet sås i fuktig mark. Vattna först såfåran om marken redan hunnit torka. Så därefter fröna med lämpliga mellanrum, fröpåsarna har instruktioner om detta. Till sist täcker man fröna med ett tunt lager av mylla och myllan trycks försiktigt ner i fåran. **Allmänna rådet är att fröet täcks med ett lager mylla, som är 1,5 x lika tjockt som fröets diameter.** För små frön räcker det med ett tunt lager av mylla och för större behövs det litet mer mylla. Det är en god idé att märka ut såfåror med växtskyltar.

Efter att fröna grott och man ser var de växer, tar man bort ogräsen runtomkring dem med hjälp av en hacka. Man gallrar plantorna när de kommit igång med tillväxten. Fröpåsarna har instruktioner om hurudana plantmellanrum det lönar sig att ha.

Vattna endast vid behov

Växten suger upp vatten ur marken med hjälp av sina rötter. Därför är det viktigt att rötterna utvecklas bra och växer djupt. Plantera plantorna och så fröna i fuktig mark, låt bli att vattna efter detta. Det är bra att låta växten få djuptgående rötter så att den suger upp vattnet från djupet. När det är extra torrt bör man vattna, likaså om växten har hängiga blad och riskerar att tyna bort. Vattna på morgonen, då avdunstar fukten minst. Om du börjar vattna regelbundet behöver växten det under hela sommaren!

Nässelvatten som gödsling

Ett enkelt och bra, kväverikt gödsel är nässelvatten som gjorts på nässlor. Det är extra bra som tilläggsgödsel i början av sommaren om växterna inte riktigt vill börja växa.

TILLVERKNING:

Fyll en tunna eller ett ämbar med nässlor. Tillsätt vatten så att nässlorna täcks. Låt stå i cirka 2 veckor eller tills nässlorna ruttnat. Den kraftiga lukten avslöjar när gödslingsmedlet är färdigt.

ANVÄNDNING:

Späd ut det jästa nässelvattnet med vatten:
1 del nässelvatten, 9 delar vatten och
vattna vid växtens rot.

Lätta att odla med barn

Potatis

Potatisen trivs i djup, väl luckrad jord. Lämplig pH är 5,5–6. Gödsla och kalka potatislandet med måtta. Bäst är, om potatislandet gödslats och kalkats redan året innan. Under samma vår ska man endast använda välbränd kompost. Det finns egna specialgödsel för potatis.

Växelsbruk är extra viktigt för potatis. Byt potatisens odlingsplats årligen, det hjälper till att bekämpa växtsjukdomar. Baljväxter, såsom ärtor och bondböna, är bra växelsbruksväxter för potatis.

Potatisen sätts på botten av fåran med cirka 30 cm mellanrum och täcks över med mylla. Potatisens radmellanrum är 70–80 cm.

Odlingen

Man låter sättpotatisen gro inomhus i cirka 2–4 veckor. En ljus plats är den bästa. Då blir groddarna stadiga och gröna och de bryts inte i samband med planteringen. Sprid ut potatisen att gro i lådor eller korgar. Sätt tidningspapper som underlag. Om platsen är varm, sprayas potatisen ett par gånger per vecka så att de inte torkar ut för mycket. Sättpotatisens mängd beror på deras storlek. Det behövs cirka 20–30 kg sättpotatis/ar.

Potatisen är köldkänslig, sätt de förgrodda potatisarna i varm (+7 C) jord. Man kan alternativt skydda bänkarna med växtväv och sätta potatisen redan tidigare.

Potatisen kupas med mylla när plantorna är 20 cm höga. Myllan kupas två gånger vartefter stjälkarna växer. Det är viktigt att potatisen är täckt av mylla så att den inte blir grön. Att mylla potatisen minskar tillväxten av ogräs och ökar mängden knölar.

Skörden

Potatisen växer tills de understa bladen börjar gulna. De klarar sig fortfarande bra i marken bara de är täckta av mylla. För lagring lönar det sig att ta upp potatisen först när all blast gulnat. Mogen potatis tål lagring väl och smakar gott. Låt potatisens yta torka innan de sätts i källaren, potatis tål lagring väl.

Hurudan potatis lönar det sig att odla?

Välj potatissorten enligt smak och användning. Det finns även skillnad mellan sorterna beträffande hur motståndskraftiga de är mot potatispest. Till skolträdgården lönar det sig att välja höstpotatis som lyfts först på hösten efter att skolan börjat. Odlar en lokal eller annars gammal potatissort, om sådan finns att få. Odlar och smaka på olika potatissorter!

POTATISPEST Potatispest kan vara ett problem under regniga somrar. Den börjar från bladen och sprider sig senare till knölen. Man känner igen den på de mörka fläckar som uppstår på bladen. Då måste blasten skäras bort helt och hållet, samlas ihop och föras bort. Det stoppar pesten från att sprida sig till knölna. Man kan ta upp potatisen senare under normal tidpunkt.

SÅ HÄR FÖREBYGGER DU POTATISPEST - bra dränering, jord som andas och släpper igenom vatten. Potatisen fått kraftiga groddar, sätt inte för djupt, tillräckligt radavstånd. Gödsla potatislandet föregående år, använd inte färsk kogödsel, inte för mycket kväve. Använd en pesttålig sort, om pest förekommer, skär bort stjälkarna och för bort dem, ta tillvara enbart friska sättpotatisar, låt dem torka ute innan de lagras.

POTATISEN är en av de viktigaste odlingsväxterna i Norden. Den hör till familjen potatisväxter och är en släkting till tomaten. Potatisen härstammar från Sydamerika, från Andernas bergsområde. Där växer den vild och är mångårig. Spanjorerna hämtade med sig potatisen till Europa på 1500-talet. Till Finland kom potatisen på 1720-talet, med saxiska smeder som kom för att arbeta på bruket vid Fagervik i Ingå. Potatisen kom så småningom att ersätta rovan som tidigare varit vanlig.

Potatisen är mat som gör dig på gott humör. Kokt potatis innehåller rikligt med kalium och folat, ett slags B-vitamin. Folater

Ta till vara utsäde!

I samband med skörden sorteras potatisen. Sjuka potatisar tas bort, de som fått ytskador används genast och mindre, friska, oskadade potatisar sparas till sättpotatis. De som har en diameter på 3–5 centimeter lämpar sig bäst. Sättpotatisen klarar sig bäst i källaren över vintern.

Förr i tiden...

Efter kriget, när det var brist på allt, sattes potatisen så att potatisen först delades i lika många delar som det fanns groddar, alltså ställen varifrån potatisen börjat gro.

Hur många plantor får du från en potatis? Prova på hur sådan potatis växer och vad för skillnad du märker mellan dem och sådan potatis som fått växa från hela potatisar.

är bra för nervsystemet och hjälper till att balansera sinnesstämningar.

Det finns väldigt många olika sorter av potatis; färgen på blomman, skalet och fruktköttet varierar från vitt till gult, rött, blått eller svart. Även formen och storleken på knölna varierar, likaså kraven på växtplats. Potatisen har spritts från gård till gård och det har varit lätt att öka mängden genom att ta till vara utsäde. Det finns många fler sorter än de som finns i butiken. Har även ni i er region någon viss potatissort som man traditionellt odlat just där? Genom att odla äldre sorter upprätthåller du naturens mångfald.

Bönor

BONDBÖNAN ger den bästa skörden på fuktig mark som är lerig och rik på näring. Den skiljer sig från övriga bönor i och med att den kan odlas i kall jord redan i början av maj. Man väljer ut fröna och blötlägger dem i ljummet vatten i 1 dygn. De sås på cirka 5 cm djup, med 10–20 cm avstånd. Lämpligt radavstånd är 40–50 cm. På en ar behöver man 1–2 kg frön. Bönorna gror på 10–12 dygn. Man behöver inte stöda upp bondbönan. Plantorna kupas när de är cirka 15 cm höga.

BUSKBÖNAN är också en gammal nyttoväxt. Den trivs bäst i god trädgårdsmylla och den sås först när marken är varm, ca +12 grader. Fröna sås med 10–20 cm mellanrum och lämpligt radavstånd är cirka 40–50 cm. Plantorna gallras senare med cirka 20–30 cm avstånd.

Buskbönorna smakar gott när de kokas i saltvatten och serveras med smör, se receptet på sidan 29. Bondbönans gröna och ännu mjuka bönor kan tillredas på samma sätt. Mogna, hårda bondbönor är kraftig mat som bereds såsom andra bönor genom att kokas.

Ta till vara frön

Samla frön från bondbönan när de första skidorna är mörka och torra. Kapa av hela plantan från roten och placera på en torr plats för att torka. Buskbönan kapas och behandlas på samma sätt, när största delen av skidorna torkat. Se instruktionerna på sidan 39.

BONDBÖNAN är en urgammal odlingsväxt. Man känner till att egyptierna odlade den redan 2000 f. Kr. Kringvandrande munkar hämtade med sig bondbönan till Finland. Den nämns i Magnus Ladulås landslag från 1200-talet som en av de växter som man skulle betala tionde för till kyrkan. Den var tidigare en vanlig åkerväxt som även odlades i norr.

BUSKBÖNAN är hemma från Sydamerika och man vet att växten odlats redan för 8000 år sedan. Man började odla växten i Finland på 1700-talet. Det finns cirka 1200 olika bönsorter. De hör till gruppen baljväxter. Deras rötter innehåller bakterier som kan binda kväve. Välj baljväxter när du önskar förbättra jorden.

Pumpa

Pumpor förbrukar stora mängder näring, värme och vatten. Ju längre och varmare växtperioden är, desto större blir pumpan. Den kräver en varm och skyddad växtplats. Den trivs i mullrik jord som är näringsrik och vars pH är 6,0–7,5. Den trivs bra ovanpå komposthögar eller i en förhöjd odlingsbänk. Pumpan är köldkänslig. Man kan skydda plantorna mot kyla med växtväv.

Förodling och odling

Man påbörjar förodlingen av pumpa i månadsskiftet april-maj, (se sidan 10). Härda plantorna och plantera ut dem när det inte längre förekommer nattfrost. Plantavståndet är 1 m. Vattna planteringsgropen före planteringen. Vinterpumpor är klängande och de kan växa till 4–10 meters längd, alltså behöver de utrymme. När plantan har tillräckligt med fruktämnen, kapar man av rankornas toppar, varefter pumporna ökar i tillväxt. Beroende på fruktstorleken lämnar man oftast cirka 2–6 frukter per planta.

Vattna endast vid behov, alltså om växtens blad börjar vissna. Om du börjar vattna regelbundet, måste du fortsätta göra det under hela växtperioden. Om du däremot önskar få jättepumpor ska du regelbundet vattna och gödsla pumpan!

Skörden

Pumporna växer och mognar ända till höstfrosten. Samla dem senast före det blir minusgrader på nätterna. En pumpa med hårt skal tål lagring i +10 – +13 grader.

Frön

är lätt att ta från mogna pumpor i samband med att man använder pumpan. Lossa dem med händerna. Bra frön är hårda och tunga och de sjunker till botten av ett vattenglas när man blötlägger dem. Sprid ut fröna och låt dem torka ordentligt, förvara dem i en papperspåse eller en glasburk. Odlas endast en sorts pumpa per gång om du önskar få frön som påminner om moderväxten.

ZUCCINI odlas såsom pumpa. Den skiljer sig från sk. vinterpumpa i och med att dess frukter skördas redan tidigare, när de är halvfärdiga. Då bär den fler frukter ända tills växtperiodens slut.

PUMPAN är en ettårig nytto- och prydnadsväxt som hör till gurkväxterna. Den härstammar från central- och Sydamerika, där indianerna odlade den redan för 8000–9000 år sedan. Det finns flera olika slags färger och storlekar på pumpor, de kan vara allt från gröna till orange. Zucchini är en bekant näringsväxt som skördas när den är halvfärdig och har ett mjukt skal.

Pumpor kan användas både till saltiga och söta rätter, till soppor, grytor och pajer och man kan även göra sylt på dem. Pumporna innehåller rikligt med A-, C- och B-vitaminer.

Den största pumpan som odlats i Finland vägde 716 kg. Den odlades i Kuopio år 2012. Den hittills största pumpan i hela världen odlades i Kanada år 2009 och den vägde 911 kg.

Blommor

Blommor är till nytta i ett trädgårdsland. De både lockar insekter och motverkar skadedjur. Det lönar sig att så och plantera dem bland nyttoväxterna eller runt kanterna av ett trädgårdsland. Både sammetsblomster och ringblomma håller potatiscystnematoder, som är vanliga skadedjur i potatis, borta från trädgårdslandet.

RINGBLOMMANS frön sås direkt på friland. Lämpligt avstånd mellan plantorna är 10–15 cm och de blommar ca 9–10 veckor efter sådden. Ringblomman frösår sig själv när den tillåts växa på samma plats. Den är en vanlig snittblomma. Av kronbladen kan man även tillverka hudkräm, dekorera sallader eller äta dem som sådana.

SAMMETSBLOMSTER är nyttiga och lättskötta blommor i trädgårdslandet. De kräver en förödling på 3–4 veckor och de planteras ut först när frosttiden är förbi.

SOLROS kan sås direkt i slutet av maj. Man kan också förödra den inomhus i cirka 2–3 veckor och plantera ut när frosten inte längre kan skada dem. Planteras på 1 cm djup. Den trivs i kalkrik jord, i sol och passar bra att placeras vid väggen. Höga sorter kräver stöd. Låt fröna mogna i blomman. När fröna är mogna, skär av blomdelen och häng upp den på ett lämpligt ställe som vinterföda för fåglarna.

Ta vara på fröna. Samla blommornas frön när de är mogna. Ett moget ringblomsfrö är mörkt och har ett hårt skal. Man kan samla frön från sammets- och ringblommor när de är klara, alltså när blomman vissnat och man ser färdiga frön i den.

Ringblomsolja och -salva

7,5 dl olja (till exempel kallpressad sesam-, oliv- eller rybsolja)

100 g bivax

1 l ringblomsblommor (helst färska, även torkade går)

- ☼ Häll oljan i en kastrull (1,5–2 l) och lägg i blommor så att blommorna blir under oljeytan. Sätt kastrullen i vattenbad i en större kastrull och låt koka sakta i 1,5–3 timmar. Sila till sist oljan genom ett blöjtyg eller en väv.
- ☼ Låt oljan stå i 4–7 dagar tills den klarnat och vattnet och skräpet från oljan sjunkit till botten. Häll oljan sakta i en glasburk så att inget av bottensatsen kommer med. Oljan är användbar i drygt ett år om den förvaras i rumstemperatur i ett mörkt skåp.
- ☼ Använd oljan som sådan på huden, eller tillverka salva av den genom att tillsätta bivax. Bivaxet smälts i vattenbad och blandas med varm olja. Om du önskar kan du tillsätta eterisk olja, såsom lavendeldroppar, som doft. Salvan passar extra bra för torr hud.

RINGBLOMMAN är en urgammal, ettårig prydnads- och läkemedelsväxt. I medelhavsregionen växer ringblomman vild. I Finland har den varit en av de första och mest populära prydnadsväxterna som allmogen odlat.

SOLROSEN härstammar från Nordamerika. Indianerna odlade den redan för cirka 3000 år sedan och använde fröna som föda. Den odlades i Sagalund, i trädgården vid Vreta skola, redan 1895.

SAMMETSBLOMSTRET härstammar från Mexiko i Sydamerika. Spanjorerna hämtade den till Europa på 1500-talet. Den är en värdefull trädgårdsväxt. Bladens kraftiga doft avskräcker flygande skadeinsekter, såsom bladlöss och loppor. Samma ämnen i rotsystemet håller potatiscystnematoder borta. Man kan även färga garn gult med hjälp av växten.

Skörd och skördefester

Grönsaker smakar bäst när de tagits direkt upp ur trädgårdslandet. Skörda alltså enligt behov. I september tas även den övriga skörden tillvara och då är det dags att fundera över hur man vill använda och förvara den.

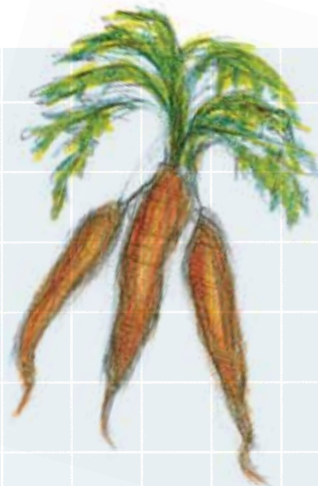
En gemensam skördefest med barnen är ett fint sätt att avsluta odlingsprojektet. Vad allt lyckades man odla? Vad växte bra och vad växte sämre? Vad gör man av skörden? Planera och fundera ut

på förhand lämpliga recept och sätt att utnyttja skörden.

Att tillverka maten med barnen kräver en viss förhandsplanering. Det krävs lämpliga utrymmen och tillräckligt med arbetsredskap så att alla kan delta. Om det är vackert väder, kan man också tvätta och skära rotsakerna utomhus. Skördemat omfattar många olika arbetsskeden så alla barn får sysselsättning. Man kan också dekorera matbordet med blommor från trädgården och bjuda föräldrarna till festen. På följande sidor hittar du några traditionella och även vissa nyare recept till skördefesten.

**I SAMBAND MED MATLAGNINGEN KAN
MAN DISKUTERA BLAND ANNAT FÖLJANDE
SAKER MED BARNEN:**

Hurudan mat åt man i Finland när man själv odlade all mat och knappt något importerades? Hur skiljde sig kosten mellan hösten, vintern, våren och sommaren?

**GÖR EN JÄMFÖRELSEUNDERSÖKNING
MELLAN EN EGENODLAD OCH EN KÖPT
MOROT (ELLER NÅGOT ANNAT):**

Skriv först i undersökningsblanketten varifrån morötterna härstammar och när de skördats, fundera över hur moroten kommit till butiken och var den varit före den kommit dit. Rita sedan av morötterna och fundera över hur de utseendemässigt skiljer sig från varandra. Gör parvis ett smakprov på båda morötterna och försök gissa vilken som är vilken. Beskriv smakerna i undersökningsblanketten. Fundera även över skillnaden mellan morötterna och om det är viktigt att moroten har en viss form eller ser ut på ett visst sätt. Varför är det viktigt att en butiksmorot ser bra ut?

Potatisrieska

3–4 dl potatismos (med smör, mjölk och salt)

1 ägg

3–4 dl mjöl

salt enligt smak

Blanda ingredienserna till en deg. Mjölmängden är tillräcklig när degen börjar lossna från fingrarna. Klappa ut runda tunna bröd och stick hål i dem med en gaffel. Grädda i 250 grader. Njut med smör!

Proto – traditionell rätt från Kimito

1/2 kg rökt griskött

1/2 –1 l vatten

1 kg kålrot

1/2 kg morot

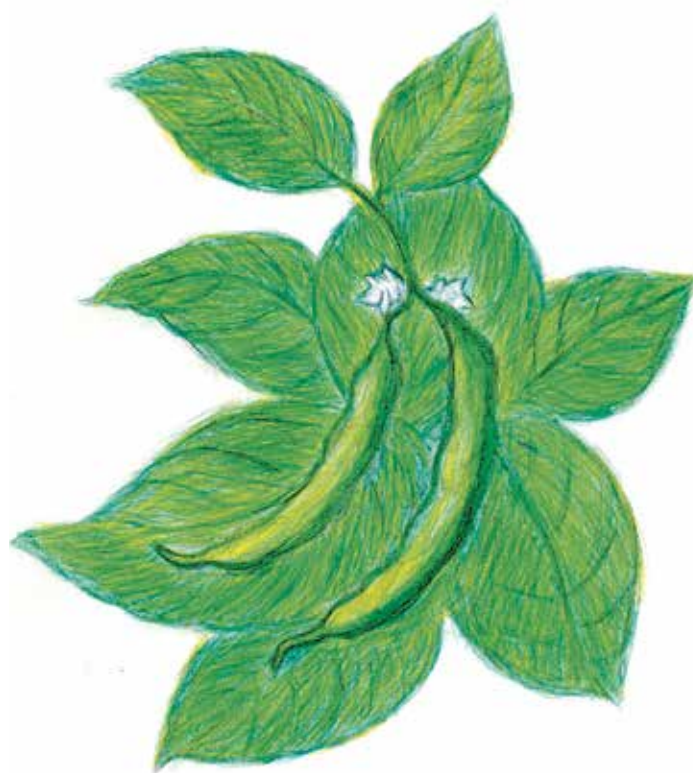
2 kg potatis

1 stor lök

10–12 kryddpepparkorn

salt

Koka köttet i vattnet tills benen lossnar. Ta köttet ur spadet. Skala och skär rotsakerna i bitar. Koka dem i köttspadet i 10–15 minuter. Tillsätt potatisklyftorna, löken och pepparkornen. Spadet får knappt täcka rotsakerna. När rotsakerna och potatisen är färdigkokta, mosas de delvis. Tillsätt grisköttet i bitar och avsmaka. Protton äts med gaffel.

Kokta buskbönor / färska bondbönor

buskbönor eller gröna, halvväxta bondbönor
vatten
havssalt
smör

Skölj buskbönorna och skär bort ändorna. Sätt dem i en riklig mängd vatten som smakats av med havs-

salt. Låt sjuda i cirka 5–10 minuter tills bönan är mjuk (prova med gaffel). Sila bönorna. Smält smör i kast-rullen, tillsätt bönorna, blanda och njut!

Man kan tillreda de ännu gröna och mjuka bönorna av bondbönor på samma sätt. Man tar bort bönorna från skidorna och avlägsnar det skinnaktiga skalet före kokning.

Soppa på pumpa / zucchini

1/2 kg tärnad pumpa eller zucchini
 2 lökar
 1 krossad vitlöksklyfta
 1 matsked smör
 5–7 dl vatten
 100 g smältost
 (1 dl grädde)
 kryddörter från trädgårdslandet
 svartpeppar och salt enligt smak
 färsk basilika som dekoration

Skala pumpan och ta bort alla kärnor. Tärna pumpan och finhacka löken. Smält smöret i en kastrull och sätt till grönsakerna och vitlöken. Rör om grönsakerna i några minuter. Tillsätt vatten, salt, peppar och kryddörterna och låt sjuda i cirka 20 minuter. Tillsätt osten, som tärningar, och grädde om du så önskar. Låt koka upp. Mosa allt jämnt med en stavmixer, kontrollera smaken och dekorera med färsk basilika.

Claras chokladkaka med rödbeta

100 g smör
 3 dl socker
 2 ägg
 1 dl vetemjöl
 4 matskedar kakao
 1 tesked salt
 1 tesked vaniljsocker
 2 dl riven rödbeta

Blanda sockret och det mjuka smöret poröst. Tillsätt äggen, ett i taget, och blanda smeten jämn. Tillsätt de torra ingredienserna genom en sil. Blanda i den rivna rödbetan. Häll i en smord och skorpsmulad form och grädda i 175 grader i cirka 30 minuter.

Servera med grädde, dekorera med blad av mynta, spansk körvel eller färska bär.

Amosparkens pumpakaka

100 g smör
3 dl socker
3 ägg
300 g skalad och riven pumpa
3 dl vetemjöl
2 teskedar bakpulver
1 tesked kanel
1 tesked kardemumma

Glasyr:

2 dl florsocker röres ut med
1–2 matskedar vatten

Rör smör och socker poröst. Tillsätt äggen ett i taget och blanda. Tillsätt riven pumpa. Blanda de torra ingredienserna i en separat skål och tillsätt i smeten. Häll smeten i en smord och skorpsmulad form och grädda i 175 grader i cirka 40 minuter. Låt kakan svalna innan du dekorerar den.

Övrigt angående trädgårdslandet

Växelsbruk och odlingsplan

För större trädgårdsland rekommenderar man växelsbruk. Det innebär att man årligen byter odlingsplats för växterna enligt hur man planerat. Växelsbruket hjälper till att förhindra växtsjukdomar, jorden blir inte heller för fattig på näring på grund av för ensidig odling, eftersom olika växter utnyttjar jordmånens näring på olika sätt. Man utför även gödslingen enligt växelsbruket. Trädgårdslandet delas in i zoner och i de skilda zonerna odlar man likadana växter, beroende på näringsbehovet.

I ett litet trädgårdsland utför man växelsbruk i praktiken som så kallad blandkultur. Då byter man

varje år plats på växterna och i samband med planteringen gödslar man ytterligare de växter som kräver mycket näring, till exempel pumpa. Grundregeln är att man odlar samma sorts växt på samma plats först om 3 år. Detta hjälper att förhindra växtsjukdomar. Landet delas till exempel in i tre delar och på 1/3 odlar man potatis och byter sedan årligen plats på potatislandet. Eller om man odlar potatis på ett större område, håller man ett eller några mellanår innan man igen odlar den på samma plats.

Exempel på växelsbruk med 3 års intervaller

Dela trädgårdslandet i 4 zoner. Mångåriga arter placeras permanent i sin egen zon. På de övriga zonerna odlar man ettåriga arter enligt följande växling:

1. zonen har de växter som kräver extra mycket näring: tomat, paprika, pumpa, gurka, purjo, vitkål, broccoli, blomkål, palsternacka, vitlök. Man lägger ut gödselkompost som gödsel åt dessa nu på våren eller gärna föregående höst.

2. zonen har de växter som är medelkrävande: morot, potatis, rödbeta, buskböna, huvudsallat, mangold, spenat, lök. Dessa nöjer sig med växt-

kompost eller en mindre mängd gödselkompost eller spridning av aska.

3. zonen har de växter som kräver minst näring: kryddväxter, rädisa, ärter, vårklynne, bladsallat, blommar. Dessa kräver ingen tilläggsgödsling.

4. zonen är för mångåriga växter.

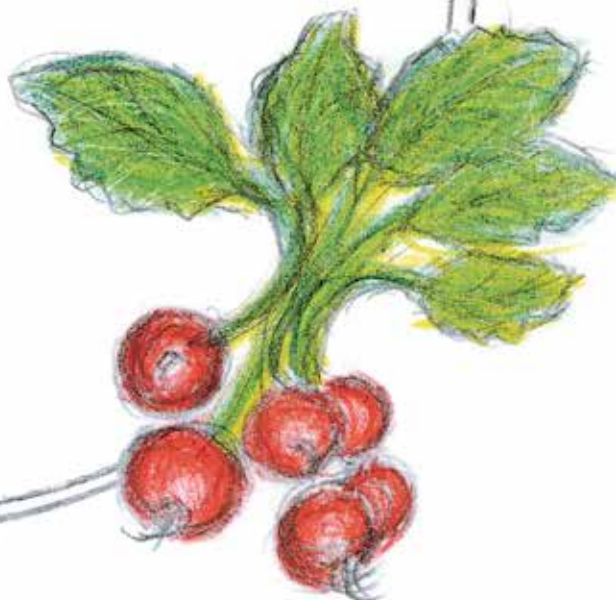
1.

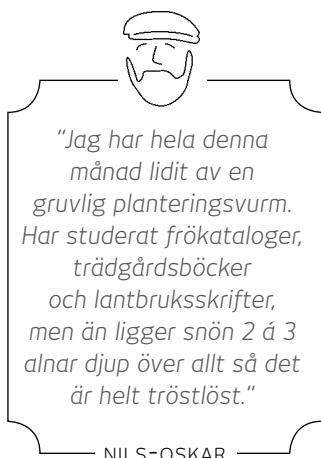
2.

4.

3.

"Jag har hela denna månad lidit av en gruvlig planteringsvurm. Har studerat frökataloger, trädgårdsböcker och lantbruksskrifter, men än ligger snön 2 å 3 alnar djup över allt så det är helt trööstlöst."

NILS-OSKAR

Trädgårdsdagbok

Gör anteckningar!

Rita en bild på trädgårdslandet och zonerna och för en dagbok på vad som växer var. Skriv även ner när och vad du gödslar, såddtidpunkter och andra skötselåtgärder, när växterna kom upp på ytan och när du skördade.

Genom att göra anteckningar lär man sig att göra observationer, och med deras hjälp kan man även under vintern dra sig till minnes trädgårds-skötseln. I naturen följer allt en viss rytm och en viss ordning. Blommorna blommar i en viss ordning och fåglarna kommer när det är dags. Vädret varierar årligen men naturens ordning är bestående. Genom att lära sig observera naturfenomen är det i princip möjligt att lära sig sätta upp sin odlingstidtabell enligt dem. Ett gammalt ordspråk visste berätta, att när häggen blommar är jorden tillräckligt varm för odling: "När häggen blommar ska frön såddas".

www.ikivihreamalli.fi/node/139

Den evigt gröna handlingsmodellen inom miljöfostran. Tips och erfarenheter kring hur det lönar sig att sköta ett trädgårdsland och observera naturen.

Luontoliitto ordnar årligen ett följ-med-våren-projekt för barn, "Kevätkuuli". Man följer 12 bekanta arters vårtidtabell: www.loydos.luomus.fi/forms/kevatseuranta
Luonto-Liittos följ med våren

Skriv ner skötselåtgärder för trädgårdslandet och hur mycket tid det gick åt till dem.

Datum	Åtgärder i trädgårdslandet	Sker i naturen	Tid

Komposten återvinner näringen

En kompost är hemligheten bakom en grönskande trädgård! Med dess hjälp kan man återvinna den näring som växterna behöver och återföra näringen till jorden. Genom att själv kompostera kan man tillsammans med barnen följa med hur de döda växtdelarna faller sönder och blir till mylla igen. Inget organiskt är skräp i naturen, utan allt återvinns.

Komposten byggs på hösten

- ✿ Samla under sommaren växtavfall och blast från trädgården.
- ✿ I augusti kan man börja bygga upp en kompost. Börja med att placera kvistar på botten och varva därefter med annat växtmaterial (det som samlades under sommaren) och obränd gödsel. Vattna emellan om innehållet torkat.
- ✿ Komposten bör vara minst 1 m³ i storlek, då värms den upp och börjar brinna.
- ✿ Oftast värms komposten upp och nedbrytningsprocessen startar på ett par dagar. Under den här tiden minskar komposten i storlek.
- ✿ Under följande vår samlar man på nytt komposten för efterkompostering, man lyfter alltså den till en hög bredvid den gamla komposten med hjälp av en grepe.
- ✿ Nästa höst är komposten klar. Sprid ut den på trädgårdslandet, eller så kan man i den nya myllan plantera en växt som kräver mycket näring, till exempel en pumpa. Den trivs bra där.

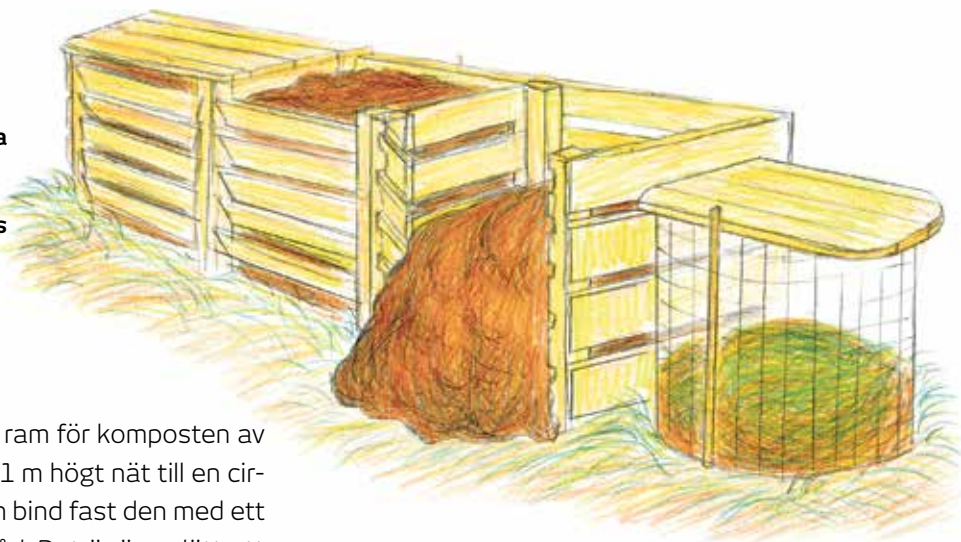
Om komposten inte brinner?

Är den för tät? – tillsätt luft genom att lyfta med en grepe

Är den för torr? – vattna

För litet kväve? – vattna med vatten som berikats med hönskacka / nässelvatten

Kompostering är en tredlad process. Komposter som befinner sig i olika mognadsskeden är lätta att förverkliga med hjälp av trälådor. Man måste kunna öppna behållaren/ramverket, så att det går att fylla på och flytta på komposten. Man kan tillsammans med träsöldsläraren planera olika lösningar.

Vink: Man kan lätt tillverka en ram för komposten av galvaniserat nät. Böj ett cirka 1 m högt nät till en cirkel med cirka 1 m diameter och bind fast den med ett snöre eller med hjälp av ståltråd. Det är även lätt att flytta på en sådan konstruktion.

KOMPOSTDJUR

Man kan tillsammans med barnen skapa ett kompostdjur av en öppen kompost, genom att ge den till exempel ögon, mun, horn och svans av naturmaterial. Det här påminner om att det faktiskt hela tiden pågår en viss slags ämnesomsättning i komposten. Det är också varmt innanför kompostdjurets mage, liksom i våra magar. Kompostdjuret är trädgårdslandets vän och man ska ta väl hand om det, då ger det i gengäld fin mylla.

INSEKTUNDERSÖKNING:

Utan små djur kunde en kompost inte fungera. Insekter och andra nedbrytare finfördelar och luckrar upp komposten. De allra minsta invånarna är svåra att se med bara ögon. Om man är riktigt noggrann, kan man se dyngmaskar, tusenfotingar och hoppstjärtar.

Man kan även se olika slags insekter i trädgårdslandet, både i myllan och på växternas blad. Då är det bara att börja undersöka. Man kan göra en undersökningsstation med hjälp av ett vitt tyg. Ovanpå det kan man sedan lätt studera insekterna med hjälp av ett förstoringsglas. Ta insektböcker med för att kunna identifiera arterna. Det är ändå mest intressant att studera hur många olika slags insekter det egentligen finns.

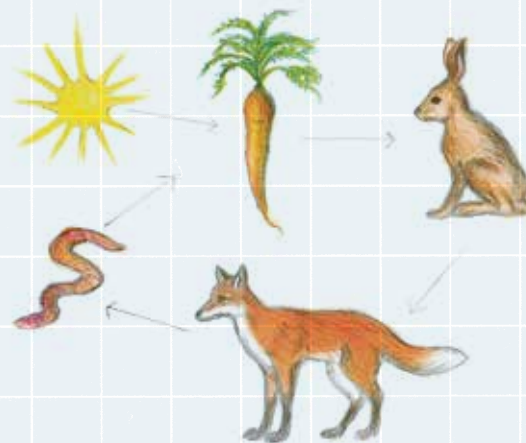
NÄRINGSOMLOPPET OCH NÄRINGSKEDJORNA

En näringskedja är en modell som beskriver ämnets och energins omlopp i naturen. Växterna binder solens energi genom fotosyntes. De växer och lagrar denna energi i bladen och rötterna. Växtätare äter växter och rovdjuren äter växtätare. Energin är i omlopp, tills rovdjuret till slut dör och blir jord igen. De så kallade nedbrytarna returnerar slutligen näringen tillbaka till jorden. Alla små eller mindre djur som äter döda växter, döda djur eller deras avföring är nedbrytare. Samtidigt omvandlar de näringen till en sådan form att växterna kan utnyttja den. Även daggmasken är en nedbrytare som utnyttjar växtens döda delar som näring.

Leta tillsammans i trädgårdslandet efter olika delar av näringskedjan: växter, insekter och spår av djur. Fundera över vem som äter vad? Vid trädgårdslandets kant kan man undersöka och leka olika näringskedjor på följande sätt:

BYGG UPP OLIKA NÄRINGSKEDJOR

Med hjälp av en säkerhetsnål fäster man en bild på någon växt eller något djur från trädgårdslandet på ryggen på varje elev (man kan klippa ut bilder från tidningar eller själv teckna bilder). Man gissar sig fram till sitt eget djur/växt genom att ställa ja- eller

nej-frågor till de andra (till exempel "Kan jag flyga?", "Är jag en växtätare?"). När alla gissat sig fram till växterna/djuren, bildar man näringskedjor genom att ställa sig på led, enligt vem som äter vem (till exempel morot – hare – räv – daggmask). Leden kan även förgrenas, en hare kan till exempel äta både sallat och morot och en daggmask bryter ner både kvarlevor av växter och djur. Det viktigaste är att det uppstår diskussion. Ledaren eller ett lämpligt föremål kan ställas i mitten för att symbolisera solen, som växterna sedan samlar sig kring.

Ta vara på fröna

Man kan samla egna frön från så kallade öppenpollinerade sorter. Deras avkomlingar är ungefär likadana som moderväxten. De flesta gamla odlingssorterna är öppenpollinerade. Det lönar sig inte att samla frön från hybrid sorter (F1) som utvecklats genom korsbefruktnings, eftersom deras frön inte ger likadana exemplar som moderväxten. Det framgår oftast från fröpåsen hurdana frön det är fråga om.

När man önskar få likadana frön som moderväxten och samtidigt försäkra sig om, att växtens olika underarter inte korsas sinsemellan, bör man årligen odla endast en sort av samma växt, till exempel endast en viss sorts bondböna.

Att samla och spara en del av skörden till nästa års utsäde, var en gång i tiden en förutsättning för egen odling. Genom att samla frön lär man sig att observera växter, eftersom det lönar sig att samla dem först när de är mogna. Frönas grobarhet hålls oftast kvar åtminstone i några år, så varje år behöver man inte samla på alla frön.

- ☼ Samla frön när det är torrt väder.
- ☼ Det är lättast att börja med blommor när man börjar undersöka och samla frön. Samla in fröna då de är mogna, ett moget frö är oftast hårt. Undersök fröna före du börjar för att se att de är färdiga. Ser de likadana ut som i fröpåsen?
- ☼ Skär/klipp av blomman eller hela växten och lägg i en stor påse. Från blommor och bönor kan man ta tillvara enskilda fröhus och bönskidor vartefter de mognar.
- ☼ Sprid genast ut de frön / stjälkar du samlat för att torka på tidningspapper i rumstemperatur. Skriv en lapp där det står vilka frön det är fråga om.
- ☼ Låt fröna torka i stjälkarna eller fröhusen i flera veckors tid. Under den här tiden (efter)mognar till exempel buskbönans frön inne i skidan.
- ☼ Ta ut fröna först när bönskidorna / fröhusen är helt torra och skilj dem från skräpet med hjälp av en sil. Skriv en namnlapp och förvara fröna till exempel i glasburkar, så att de är skyddade från möss.

FUNDERA ÖVER HUR FRÖN SPRIDS. Undersök några olika frön och fundera över hur de i naturen tar sig till en ny växtplats. Kardborrar fastnar till exempel i djurens pälsar, rönnbären reser i fåglarnas magar, tallfrön flyger med hjälp av små hjälpvingar. Ekorrrar gömmer kottar i marken för vintern, maskrosens frön har effektiva fallskärmar och så vidare.

Tidig skörd från odlingslåda

En odlingslåda är ett bra alternativ när terrängen är bergig eller där man inte kan anlägga ett trädgårdsland. En odlingslåda möjliggör även en tidigare start på sådd- och odlingssysslorna på våren. Från snabbt växande växter, såsom rädisa, kan man få skörd redan före terminen avslutas i slutet av maj. Man kan även odla plantor i odlingslåda och senare flytta ut dem på friland.

En odlingslåda har endast kanter. Man kan fundera ut storleken och kanternas höjd, så att det är lätt att ta hand om växterna. Lådans längd kan variera men bredden är bra om den är cirka 1 m, då är det lätt att sköta om växterna. På våren täcker man över lådan med till exempel gamla fönsterrutor eller plast. När vädret senare blir varmare är det viktigt att se till att odlingslådan kan andas bra. Man tar bort glasen för dagen och sätter dem tillbaka till natten som skydd.

Fyll odlingslådan med mylla, bottenmyllan kräver ingen vändning. Lagret av mylla får gärna vara minst 50 cm tjockt. På lådans botten kan man placera ett cirka 10 cm lager av lerrik mylla. Det hindrar vattnet från att rinna bort för snabbt. Ovanpå det lagret sätter man ett likadant lager med kraftigare jord, bränd kompost och sedan vanlig trädgårdsmylla. Gör i ordning lådan redan under hösten. Täck över lådan på våren när solen börjar värma. Myllan värms snabbt upp till sålämplig temperatur.

Jämfört med ett trädgårdsland sår och planterar man oftast växterna mer tätt i en odlingslåda. Lådan kräver bevattning även på sommaren.

Åldersgrupp:

Barn i åldern 4–10 år

Gruppstorlek:

Enligt vilka utrymmen man har
och barnens ålder, max 20 barn

Miljö:

Ett trädgårdsland och ett hus
från 1900-talets början med
fungerande vedspis

Längd:

1–1,5 timme

Man utför försommarens sysslor:

myllar potatis
kokar rabarbersaft
tillverkar kålrotsgodis

Kläder:

Kläder från 1900-talets
början till gruppledarna
Huvudduk och förkläde till flickorna
Skärrmössa och tröjor/västar
till pojkarna

Redskap:

Ringklocka
Potatishackor
Yxa och brännved
Kniv
Ämbar med dricksvatten och
skopa
Tvättfat
En burk med socker
Skärbräde och kniv
Kastrull och slev
Kanna, blöjtyg och snöre
Muggar för barnen
Kålrötter

Försommarens tidsresa

Tidsresan ger en möjlighet till att bekanta sig med tiden när man själv odlade sin mat, och den tidens sysslor och stämning. Nedan ser du ett exempel på en tidsresa till 1900-talets början, resan kan förverkligas under försommaren. Mer information om tidsresor och deras planering hittar du till exempel i boken Att resa över tid och rum. Metodguide om tidsresor och kulturarvspedagogik. (www.barnkultur.fi > Metodhandböcker)

Tidsresan börjar

När barnen är samlade, berättar man vad det är frågan om: "Under kommande timme leker vi att vi reser tillbaka i tiden, till 1900-talets början. Då såg världen ut ungefär som den gör i böckerna om Emil i Lönneberga. Vi leker att en av oss ledare är mamma och den andra är pappa och att alla ni är våra barn. Tidsresan börjar när vi alla snurrar motsols en gång i samband med att någon ringer i klockan. På motsvarande sätt tar vår lek slut och vi återgår till nuet som oss själva, när vi alla snurrar medsols en gång i och med att man igen ringer i klockan".

Man ger lämpliga kläder åt barnen. Diskutera om hur de äldre pojkarna och flickorna alltid förr hade olika slags kläder, vilket ju inte är lika vanligt nuförtiden. Före klockan ringer kan man också prata om hurudant det egentligen var i början av 1900-talet: Fanns det mjölkburkar, matbutiker, mikrovågsugnar eller fanns det godis?

När tidsresan börjar, berättar "familjens mamma" att det på den här tiden av året finns mycket att göra. Man måste plantera och sköta om trädgårdslandet så att man får mat på hösten. Vad bra, att så många barn kan hjälpa till!

Först går man till trädgårdslandet för att mylla potatisen. Var och en som vill, får prova på att mylla med en hacka.

Efter det här blir mamman glad när hon märker att rabarbern redan vuxit sig tillräckligt stor, idag kan man tillverka årets första rabarbersaft. De senaste månaderna har man levt på näringsfattig mat eftersom fjolårets skörd av potatis och bönor börjar ta slut. Nu nalkas årets bästa tid när det är dags för en ny skörd! Barnen får samla rabarberstjälkar. Bladen förs till komposten.

När man går till stugan hämtar man litet ved. "Familjens pappa" visar hur man hugger ved. Barnen får bära in veden och lägga in några vedklabbar i spisen enligt "mammans" råd.

"Familjens mamma" har redan färdigt satt vatten att koka i en kastrull på spisen. Barnen får tvätta rabarberstjälkarna i ett fat och de större barnen får skära stjälkarna i fingerstjocka bitar. Bittarna får koka i vattnet.

Då rabarbern kokat mjuk tillsätts socker i blandningen. Sedan får barnen följa med hur "mamman" spänner upp ett blöjtyg med band runt en kanna och silar saften genom väven.

Under tiden saften svalnar, skär barnen tunna skivor från skalade, "föregående års sista kålrötter." Genom att en stund steka kålrotsskivorna direkt på vedspisens kokplatta får man "gammaldags godis". För säkerhets skull är det "mamman" som vänder skivorna. En söt doft av kålrot sprider sig i stugan.

Avslutningsvis får alla smaka på rabarbersaft och kålrotsgodis.

Sedan är det redan dags att resa tillbaka till nuet och byta kläder.

Efter resan är det en bra idé att diskutera upplevelsen: Hur kändes tidsresan? Väckte någonting frågor? Hur skulle man idag ta hand om samma sysslor?

Årscykeln och årets fester

Förr i tiden markerade årets längsta och kortaste nätter samt höst- och vårdagjämningen höjdpunkterna på året. Även vissa årligen återkommande arbeten påbörjades och avslutades just då. Folk festade, delvis för att tacka för årets skörd, och delvis för att få en bra skörd även nästa år. Festerna gav en rytm till arbetsåret och förstärkte banden i samhället. De folkliga traditionerna lever kanske allra bäst kvar just i årets olika fester. Det är bra att berätta om dessa traditioner även till kommande generationer och också fira dem i skolan. På följande sidor får du tips om hur olika högtider kan firas.

Förr i tiden...

Efter att under flera år gjort naturobservationer i skog och mark var människan duktig på att kunna tolka till och med de minsta tips naturen gav. Det var nödvändigt att observera förändringar i vädret och lära sig att förutspå dem, så att man kunde trygga en tillräcklig föda för det kommande året. Å andra sidan försökte man också genom magi och trolldom påverka vädret och skörden. Flera ordspråk och festtraditioner bär spår av detta. På följande uppslag finns olika ordspråk som är kopplade till årscykeln och olika högtider.

ÖVNINGAR INFÖR NATUROBSERVATIONER

Hurudana saker lägger du märke till när du rör dig ute på gården och i naturen? Kommer du på egna ordspråk?

"Sommaren föder, vintern öder."

"Om det regnar sju sovardagen (27.7),
regnar det i sju veckor."

"Om ärterna icke voro matade om
Bertilsmäss (24.8), skulle de inte bli
matade den sommaren."

"Bertil /Jakob (24.8) kastar
kaaldsteinen i vattne."

"Om det är nätjar på buskar och gräs i augusti,
kan god skörd väntas det följande året."

"Till Mikaeli (29.9) skulle potäterna
vara uppe."

"Om tranplogen flyger högt vid flyttningen
i september, tyder det på snörik vinter."

MMAR

"Man fick så tre dagar före och tre dagar efter i Bertel (11.6)."

"Den som sådde före Bertel, fick så med halv nava, den som så efter Bertel måste så med full nava."

"Om ljungen blommar i soppen, skall man så på Samuelsdagen, men om den blommar endast på mitten av denna dag, skall man så några dagar senare."

PÅSK

"Man kan börja arbetet i jorden två veckor efter det taltrasten hörts första gången om våren."

När påskveckan är kall blir sommaren varm."

"Påskmorgonen klockan tre skall man gå upp på högt berg och se solen dansa."

Årscykeln och åboländska talesätt

Kekri (finsk tradition) eller Mickelsmäss – dags för skördefest

Förr i tiden...

Kekri har varit årets största fest: skördeårets sista och "det nya årets" första dag. Den firades i varje hus efter att man avslutat gårdens höstarbeten: vid skördedags var det viktigt att tacka naturen för skörden man fått.

På finlandssvenskt håll har man firat Mickelsdagens skördefest, en liknande högtid. I Västanfjärd

kallades Mikaelidagen "eldandagen" och man gjorde brasor där man stekte potatis och andra rotfrukter.

Från Mickelsmäss började en ledig vecka, "liduviko" (frivecka), då tjänstefolket njöt av sin enda lediga vecka under året och eventuellt flyttade till en annan gård för ny tjänst. Veckan fylldes av vilka fester. Många fattiga firade till exempel bröllop denna vecka.

Mickelsmässdagen firas både arbetet och skörden. Dagen var tidigare lika betydande som julhögtiden är idag. Många gamla festligheter har i själva verket flyttats över till vårt julfirande.

- ✿ Om man har en hel dag till förfogande, kan festen börja med gemensamt tälkoarbete på trädgårdslandet och gården. Tillsammans städar och förbereder man omgivningen för vintern.
- ✿ Som festmåltid lämpar sig en skördesoppa på rotsaker eller pumpa samt traditionella rätter, såsom rotmos.
- ✿ Man dukar upp ett vackert festbord med både egenodlad skörd och naturblommor.
- ✿ Sånger och lekar med växttema passar bra till denna fest. Till exempel "Här dansar Herr Gurka" av Lennart Hellsing.
- ✿ Man kan bränna en liten brasa på gården.

Luciadagen 13.12 och vintersolståndet

Förr i tiden...

Enligt ett gammalt ordspråk var Lucianatten årets längsta, trots att man idag placerar vintersolståndet först kring 21–22.12. I Finland firar man i synnerhet på svenskspråkiga orter Luciadagen – ljusets fest – en tradition som kommit hit från västra Sverige. Förr i tiden åt man en mycket tidig "lussebit" redan klockan tre på morgonnatten. Man gav även boskapen en "lussekärve." Enligt tysk tradition började man även i skolorna och i hemmen fira Lucia-fest, där en ung flicka kläs i vitt och bär en ljuskrona gjord av lingonris.

- ✿ Man kan fira ljusets fest genom att tillverka lyktor och dekorera gården och rummen med ljus.
- ✿ Man kan göra en utfärd i skymningen ut i skogen, lyssna på naturens ljud och koncentrera sig på stillheten.

Julen

Förr i tiden...

Julförberedelserna började långt innan jul.

Vädret på Nikolausdagen den 6.12 var viktig för hela jultiden. Alla julsysslor, som t.ex. bak, städning och ljusstöpning gjordes på speciella dagar. T.ex lutfisken skulle blötläggas på Annadagen 15.12 och på Tomasdagen den 21.12 satte man upp tomaskors i Korpo på grindar och dörrar. Till julen fylldes borden med delikatesser. Man bjöd såväl människor, husdjur, fåglar, de avlidnas andar samt rådaren – hustomten – på julmat.

Till julen bakade man även en stor såkaka, "jul-leivån", som sparades i hopp om en god skörd och delades mellan djur och människor först på våren på den första betes- eller sådd-dagen. Stugans golv täcktes med halm. Från julkyrkan körde man hem med släde, i kapp med grannarna, för att tävla om årets bästa skörd.

✿ En julfest som avslutar höstterminen hör till finländska skolors tradition. Julgröt, julgran och julsånger hör till julfesten.

✿ Man kan tacka hustomten genom att servera julgröt på en stubbe, man kan även ge fåglarna solrosfrön eller en kärve.

✿ Under festen kan man njuta av äpplen som man själv torkat. De smakar som godis.

Tjugondag Knut 13.1.

Förr i tiden...

Julen kördes ut vid Tjugondag Knut (13.1). Knutsgubbar, klädda så att de inte kunde kännas igen, gick från hus till hus, förde oväsen och krävde mat eller dryck. Tjugondag Knut innebar en sista festdag före de s.k oxveckorna.

- ☼ På Tjugondag Knut kan man ordna julgransplundring och njuta av de karameller, pepparkakor och äpplen som man klätt granen med.
- ☼ Knutsgubbar kan uppenbara sig på festen. De kan ha kapporna omvända och bära mask. De skramlar och för oväsen och tar granen med sig. Barnen hjälper knutsgubbarna med att bära ut granen och sopa ut julen med hjälp av kvastar.
- ☼ Alla deltagare kan ha underliga och lustiga kläder.

Fastlagen

Förr i tiden...

Vid fastlagen inledde man den kommande fastan. Under fastlagstisdagen fick man absolut inte arbeta, för att det kommande årets arbete och skörd skulle lyckas så bra som möjligt. Man "trollade" även på andra sätt för att få en bra skörd. Maten skulle framförallt vara fet.

Under fastlagen lekte man både ute och inne. Ute åkte man kälke i backar och ropade "Långt liin!" för att linskörden skulle bli bra. I hopp om lång lin sopade man inomhus golvet flera gånger om dagen och kvinnorna kammade sitt hår ofta.

- ☼ Ordna en gemensam dag som ägnas åt vinteridrott, åtminstone pulkaåkning.
- ☼ Man kan även bygga en slängkälke på gården.
- ☼ Som mat bjuder man på ärtsoppa och fastlagsbullar. Som fyllning i fastlagsbullen kan man sätta egentillverkad äppelsylt eller -mos.

Påsen

Förr i tiden...

Fastan tog slut vid påsen. Till den finska traditionen hörde det till att barnen på palmsöndagen gick från hus till hus med påskris eller videokissor: följande vecka, på påsksöndagen, efter att fastan tagit slut återvände barnen till husen för att hämta god mat som belöning.

Påskveckan kallas även Stilla veckan, där varje dag har ett eget namn.

Mulen måndag

Kulen tisdag

På dymmelonsdagen ersatte man metallkläpparna i kyrkklockorna med trästavar eller dymmlar, för att

ge en så dämpad klang som möjligt för att markera stilla veckan.

Skärtorsdagen innebar en tid för rening, man försökte hålla onda andar borta från gården genom att föra oväsen och gå runt med en osande tjärbytta.

Långfredagen fördrevs i stilhet och folk höll sig helst inomhus på grund av häxor och onda andar.

Påskaftonen/Påsklördagen var en mellandag

På *påsk(sön)dagen* sade man att den stigande solen dansade.

Påsen var en motpol till kekri eller allhelgona, och här ansåg man att sommartiden började. Boskapen släpptes till exempel ut på bete. Påsen gav upphov till viktiga spådomar. Av många olika tecken kunde man spå hur vädret och skörden skulle bli.

✿ Gör påskris tillsammans med barnen.

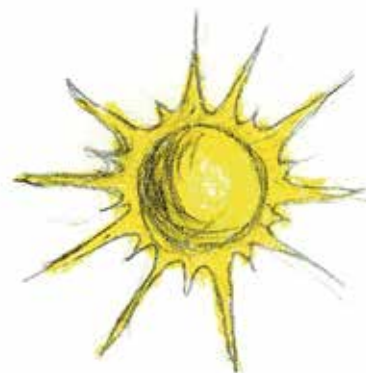
✿ Man kan även lekfullt förutspå, vilket djurs lynne man har för resten av året – alltså enligt vilket djur man först ser på påskmorgonen. Man kan fundera över hurudana karaktärsdrag olika djur kunde representera.

✿ Att färga ägg med naturfärger passar bra som syssla för påskveckan, eftersom man förr i tiden började samla naturfåglars ägg just kring påsk. Färgen fastnar på skalet av ett kokt ägg när man tillsätter en tesked med salt och litet vitvinsvinäger i vattnet. Gul färg fås från lökskal, blåviolett från blåbär och grönbrunt från grönt te.

Hur hör häxor ihop med påsken?

Mellan fastlagen och påsken var man rädd för att häxor skulle ta sig in i ladugården och stjäla husets mjölknings- eller ull-lycka, genom att skära skinn- eller pälsbitar av kor, får eller hästar. Man försökte skydda sig mot häxor genom att på ladugårdsdörren rita ett kors eller en femuddig stjärna med krita, kol eller tjära. Även skramlande föremål och klockor fungerade som skydd utanför ladugården. Alla slags onda andar och häxor var extra aktiva under långfredagen och påskaftonen. Då gällde det att hålla dörrar, fönster och ugnsluckor ordentligt stängda. Under natten samlades häxorna till Blåkul-la för att festa med djävulen. I Österbotten brukade man under påskaftonsnatten bränna påskeldar för att avskräcka de häxor som råkade flyga över.

Midsommaren

Förr i tiden...

Vid midsommaren är dagen som längst och naturen som vackrast. Midsommaren var en fest av blommor och gröna blad. Stugor och kammare dekorerades med denna färska ljuvhet. Runtom i Finland ställde man ofta björkar på båda sidor om dörren. Man byggde även lövsalar ute på gårdarna. Inomhus spridde man ut löv som mattor, oftast asp- eller rönnlöv samt granknoppar. Av doftande blommor bands kransar som hängdes på väggen i stugan. Utöver att de var vackra, hoppades man att de kunde påverka boskapslyckan på ett positivt sätt. Man satte ofta även säv- och blomsterkransar på kornas huvuden för att få rikligt med mjölk.

Midsommardekorationerna sparade man och matade dem senare åt en nyfödd kalv.

Eftersom midsommaren var nära förknippad med boskap, var midsommarosten på många orter en speciell festdelikatess.

Man förutspådde även annan kommande lycka på många olika sätt. Speciellt kärlekstrollkonster hörde starkt ihop med midsommarnatten.

Midsommarkvällens stora höjdpunkt var att tända en midsommarbrasa eller kokkobra.

☼ Samla kvistar och blommor med barnen och tillverka kransar och andra dekorationer.

☼ Tillverka bastukvistar av björk på traditionellt sätt.

☼ Utför lekfulla trollkonster. Samla en bukett med sju eller nio olika sorters blommor och lägg under kudden. Nu borde man i drömmen kunna se sin blivande maka/make.

☼ Gå till skogen för att se om du lyckas se örnbräken blomma under midsommarnatten. Örnbräken hör ju till spörväxterna och blommor därför aldrig. Enligt folktron kunde man ändå eventuellt se detta mirakel under midsommarnatten. Om man ännu hade sådan tur att man fick fröna från växtens blomma, skulle man belönas med mångfaldig rikedom och siarkonst.

Larsdagen

Förr i tiden...

Första söndagen efter den 10 augusti var en festdag för alla vallbarn. Då släpptes alla kor och får lösa, eftersom man fått höet bärgat, och barnen fick hoppa och leka i höet. Bland flickorna valdes en till Larsmässbrud och hon kröntes med blomsterkrans. På Larsdagen åt man pannkaka och jästbröd. Larsdagen var också ofta den första dagen då man åt nypotatis.

☼ Ordna en fest där man serverar pannkaka och leker olika lekar och ringdanser.

☼ Alla kan samla blommor och göra blomsterkransar till flickan som kläs ut till Larsmässbrud.

☼ Man kan också lära sig göra rosor av silkespapper.

Länktips och litteratur

Länkar (19.11.2015)

www.aurinkojuhla.net Miljö- och kulturverksamhet i synnerhet för barn

www.sll.fi. Finlands naturskyddsförbund rf

www.ikivihreamalli.fi/node/139 Den evigt gröna handlingsmodellen inom miljöuppfostran. Tips och erfarenheter kring hur det lönar sig att sköta ett trädgårdsland och observera naturen.

www.hyotykasviyhdistys.fi Frön, frökatalog, användbara odlingstips och mycket annat

www.kulttuuriperintökasvatus.fi Bland annat e-boken Kestävä kasvatus – kulttuuria etsimässä.

www.spisa.nu/3.19257/varufakta/odlingstips-kokstradgarden/

www.lastenpuutarha.fi Lasten ja nuorten puutarhayhdistys ry. Projekt- och publikationsverksamhet som berör barn och trädgårdar, bland annat Yhteistuumien viljelemään – Opas perheiden puutarhatoiminnan järjestäjälle 2015.

www.loydos.luomus.fi/forms/kevatseuranta Luonto-Liittos följ med våren

www.barnkultur.fi > Metodhandböcker

www.vihti.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vihti/em-beds/16136_Vihdin_malli_esite_231109.pdf Vichtis-modellen, inlärningsmiljöer utomhus för en hållbar utveckling. Artikeln Kasvimaa, maatala ja lähimetsä oppimisympäristönä

Litteratur

Borgström, Britt-Mari (2003). Tidsresan. Lek och fantasi som pedagogisk metod. 144 s.

Björkell, Hed-Mari et al. (2010). *Skoj att fixa i trädgården*. 83 s. Svenska Trädgårdsförbundet rf.

Björkman, John, Näse Li (2009). Sagalund lever. Inspiration till livslångt lärande. Sagalunds museistiftelse. 96 s.

Keil, Gisela (1996). *Luomutarhurin opas*. 110 s. WSOY.

Landtman, Gunnar (1925). Finlands svenska folkdiktning. VII Folktro och trolldom. 2. Växtlighetsriter.

Luonto-Liitto. Luontoleikit – lekhäfte.

Näse, Li red. (1990) Ur Sagalunds gömmor. 101s. Folkloristiska institutionen vid Åbo Akademi småskrifter 1. Åa.

Salo, Kirsi, Koivunen, T., Matilainen, N. (1998). *Ruutuja palstalla – kotipuutarhurin opas*. 64 s. Finlands 4H-förbund.

Suosalo Anu, Tavasti, A., van de Kreeke, K., Lehti, P., Vannucchi, A. (2001). *Lasten Aurinkovuosi – Opas ekologiseen lastenkulttuuriin*. 155 s. Sammakko.

Taivainen, Anu, Tavasti, A., Vannucchi, A., Lehti, P. (2011). *Leikki-piha-kortit: meidän kaikkien pihanrakentajien innoittajaksi*. Raatala, Aurinkoinen tulevaisuus. 112 s. Finns även som e-bok.

Westergren, Ebbe (2006). Kulturmiljöpedagogik och historiska tidsresor. 65 s.

Vilkuna, Kustaa (1950). *Vuotuinen ajantieto*. 23 p. 384 s. Otava. 2002.

Ylikoski, Annina (2012). Att resa över tid och rum. Metodguide om tidsresor och kulturarvspedagogik. Österbottens barnkulturnätverk BARK. 36 s.

Åboländskt magasin (1985). Temanummer kring Åboländska årsfester. IF-Rapport nr 6. Folkloristiska institutionen vid Åbo Akademi. 60 s.

HUR MAN FÅR GRÖNA FINGRAR

är det budskap som denna metodhandbok vill sprida. Odling är en verksamhet som alla kan syssla med och man lär sig bäst genom att göra själv. Genom egna erfarenheter får man ökade kunskaper och en ökad förståelse för hur saker hänger ihop med varandra ur ett större perspektiv. Guiden är ämnad för aktörer som sysslar med lågstadiebarns uppfostran. Utöver odlingstips hittar du tips till miljöfostran. Guiden avslutas med ett mer omfattande, pedagogiskt traditionsavsnitt som berättar om hur man firat årets högtider.